

УДК 159.9.01:159.9.075

Олена Володимирівна САХНІК,
*кандидат психологічних наук, начальник науково-дослідної
лабораторії Інституту кримінально-виконавчої служби, м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНЕ СУПРОВОДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ТА НАДІЙНОСТІ

У статті висвітлюються особливості психологічного супроводження професійної діяльності працівників Державної пенітенціарної служби України як ефективного засобу забезпечення їх особистої безпеки та надійності.

Ключові слова: *психологічне супроводження, професійна діяльність, працівники Державної пенітенціарної служби України.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У світлі реформування пенітенціарної системи України проблема удосконалення психологічного супроводження професійної діяльності працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів набуває особливої актуальності, що пояснюється суттєвим зростанням проблеми щодо ефективного забезпечення їх особистої безпеки та надійності [1]. Служба відомчого пенітенціарного персоналу, як правило, відбувається у конфліктних, складних умовах, при високому нервовому напруженні, психічних перевантаженнях, що може негативно позначатися на професійній діяльності як окремих його представників,

так і правоохоронного органу в цілому. У даному контексті особливого значення набуває робота з упровадження дієвої системи психологічного супроводження професійної діяльності пенітенціаристів, покликаної створити належні умови для стабільного та надійного їх функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблеми психологічного супроводження професійної діяльності фахівців різних галузей суспільно корисної праці присвячено значну кількість наукових робіт іноземних та вітчизняних учених, що підкреслює її соціальну значущість. У більшості таких праць автори торкаються проблем психологічного супроводження професійної діяльності працівників правоохоронних та військових структур, що апріорі є стресогенними професійними середовищами. Так, В. Г. Андросюк, Г. О. Юхновець, Л. І. Казмиренко, О. В. Кравченко, О. В. Тімченко, В. Є. Христенко особливу увагу приділяли розробці психологічних методів та засобів полегшення професійної діяльності працівників міліції в екстремальних умовах. Питанням підвищення рівня психологічних знань дільничних інспекторів міліції як дієвому інструменту формування їх психологічної компетентності й усталеності присвячені наукові роботи Г. Є. Запорожцевої. Загальні аспекти психологічного супроводження професійної діяльності правоохоронців висвітлені у працях В. І. Черненілова, В. В. Юстицького, Ю. Б. Ірхіна та інших дослідників. Психологічні аспекти забезпечення особистої безпеки працівників ОВС розкриті А. І. Папкіним, психологічні прийоми здійснення професійного спостереження працівниками – правоохоронцями запропоновані О. Н. Столяренком. Разом з тим під час аналізу наукових джерел з'ясовано факт практичної відсутності напрацювань, що торкаються питань психологічного супроводження професійної діяльності пенітенціаристів.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей психологічного супроводження професійної діяльності працівників Державної пенітенціарної служби України як ефективного засобу підвищення рівня їх особистої безпеки та надійності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність психологічного супроводження будь-якої професійної діяльності, основна мета якого полягає у наданні працівнику психологічної допомоги в успішному подоланні труднощів, пов'язаних з безпосереднім виконанням покладених на нього обов'язків, у першу чергу залежить від правильності врахування всіх психологічних аспектів певного робочого процесу. Відтак, специфіка професійної діяльності персоналу Державної пенітенціарної служби України накладає неабиякий відбиток на зміст психологічних заходів з підтримки його психічного здоров'я та психоемоційного благополуччя, що має пряме відображення на ефективності функціонування даної правоохоронної структури. Існує безліч професій, у тому числі і професія пенітенціариста, які щоденно занурюють людину до складних екстремальних ситуацій [2, с. 32; 3, с. 35]. Повсякденна служба працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів є вкрай напруженою, що пояснюється наявністю великої кількості стресогенних чинників:

- постійною присутністю ризику для власного життя і здоров'я;
- перебуванням під час виконання професійних функцій у закритому просторі, на режимних об'єктах;
- дефіцитом часу для аналізу проблемних ситуацій, прийняття оптимального й обміркованого рішення;
- повсякчасно існуючою відкритою чи прихованою протидією з боку представників спецконтингенту;
- загрозою помсти працівникові та членам його родини з боку колишніх ув'язнених за виконувани ним професійні дії;
- можливістю виникнення ситуацій, що передбачають застосування працівником табельної вогнепальної зброї, спеціальних засобів, заходів фізичного впливу;
- високою ціною можливих професійних помилок;
- усвідомленням відповідальності (у тому числі і кримінальної) за результати й наслідки власної роботи, роботи підлеглих;
- великими психологічними й фізичними перенавантаженнями;
- частим виникненням конфліктних ситуацій й процесі службової діяльності, високим рівнем її екстремальності;

інтенсивним впливом несприятливих факторів навколишнього соціального середовища, таких як появи тенденції до зниження рівня законослухняності громадян, породження нових видів злочинів, зростання рівня професіоналізації криміналітету, формування в суспільстві тенденції толерантного, байдужого ставлення до випадків порушення закону тощо [4].

Негативна дія кожного з наведених стресогенних чинників або їх сукупності може призвести до руйнування соціально-психологічного благополуччя працівників, виснаження захисних фізичних сил організму й психіки, виникнення розладів психогенного характеру аж до розвитку психосоматичних та психічних захворювань. Основною стресовою складовою професійної діяльності пенітенціариста слід уважати не стільки високий ступінь вірогідності виникнення певного виду екстремальної ситуації, скільки постійний контакт зі спецконтингентом, негативні характеристики якого суттєво прогресують у міру зростання суворості режиму виправної установи, підвищення концентрації на території обслуговування рецидивістів та осіб, що скоїли тяжкі й особливо тяжкі злочини, збільшення криміногенної небезпеки.

У даному контексті варто зупинитися на психологічній складовій забезпечення особистої безпеки працівників пенітенціарного відомства, яку утворюють такі якості, навички та вміння пенітенціаристів:

психологічна готовність до застосування спеціальних заходів і вогнепальної зброї на поразку;

психологічна готовність до застосування заходів фізичного впливу;

відпрацьовані навички застосування тактико-психологічних прийомів забезпечення власної безпеки під час роботи з об'єктами професійної діяльності;

уміння застосовувати навички протидії шантажу і провокаціям;

уміння безпечно поводитися у професійному середовищі та побуті, під час вирішення конфліктних ситуацій;

навички свідомого протистояння явищам професійної деформації;

уміння застосовувати психологічні прийоми саморегуляції психо-емоційного стану, захисту від маніпулятивного і сугестивного впливу тощо [5].

Психологічна захищеність працівника органу, установи виконання покарань та слідчого ізолятора дозволяє значно зменшити вплив негативних психотравмуючих чинників, пов'язаних з обставинами й умовами професійної діяльності, яка формується шляхом ефективної цільової підготовки пенітенціариста, створення дієвої системи профілактики його професійної деформації, безпосереднього психологічного забезпечення виконання певних операцій.

Під час організації психологічної підготовки працівника пенітенціарного відомства до якісного функціонування у практичному підрозділі варто надати йому знання:

1) про власні психологічні особливості, на основі яких формуються уміння правильно використовувати закладені психолого-акмеологічні резерви;

2) про особливості психології різних категорій людей, що дозволяють вірно обирати методи, тактику, стилі професійного спілкування та взаємодії у професійному середовищі.

У широкому розумінні психологічна підготовленість пенітенціариста до ефективного несення служби являє собою сукупність сформованих, добре розвинених професійно-психологічних характеристик, які відповідають особливостям і вимогам обраної ним професії та виступають необхідною внутрішньою умовою її успішного здійснення. Структуру психологічної підготовленості такого фахівця доцільно уявити в такому вигляді.

Першою складовою є його загальна психологічна культура, що дозволяє вільно оперувати засвоєними психологічними категоріями, уміло застосовувати набуті психологічні знання на практиці з урахуванням особливостей поточної ситуації та об'єкта впливу.

Другою складовою виступає сукупність добре сформованих власних професійно-важливих психологічних якостей, таких як толерантність, емпатійність, спостережливість, уважність, поміркованість, а також умінь і навичок, пов'язаних з їх реалізацією.

Третя складова психологічної підготовленості пенітенціариста до професійної діяльності полягає у присутності в його діях професійно-психологічної усталеності, що залежить від твердості знань щодо вибору психологічних методів вирішення професійних завдань, тренуваності в бездоганному виконанні професійних дій в умовах існування максимальних психологічних труднощів, а також стабільності психоемоційного стану працівника під час виникнення проблемної (екстремальної) службової ситуації.

Психологічна невідповідність працівника до зустрічі з очікуваними й неочікуваними труднощами є причиною допущених ним неточностей, прорахунків і помилок, зниження ефективності вирішення оперативно-службових завдань саме в найвідповідальніші, психологічно напружені моменти, що часом має незворотні і навіть фатальні наслідки [6]. Саме тому професійна діяльність пенітенціариста ставить високі вимоги до рівня сформованості його психологічних знань, умінь і навичок, що є основою розвитку подальшої професійної майстерності.

Будь-які професійні навички є автоматизованими способами виконання професійних дій, відпрацьованою працівником здатністю діяти легко, швидко і правильно за умов досягнення високих кількісних і якісних показників при мінімальній концентрації уваги на техніку здійснення певних операцій. З огляду на сказане слід зазначити, що навіть добре підготовлений до виконання службових обов'язків працівник при зустрічі з неочікуваними складними обставинами може впасти у стан відчаю, розгубитися, припуститися прикрої помилки, чим поставити під загрозу успішність виконання поставленого йому завдання. Стан високої психологічної готовності працівника до дій у складних (екстремальних) умовах слід не тільки цілеспрямовано формувати, але й постійно підтримувати, що є одним з пріоритетних завдань психологічного супроводження його професійної діяльності.

Процес психологічної підготовки пенітенціариста до впевненого функціонування в обраному ним професійному середовищі умовно можна поділити на три основні етапи:

1. Етап завчасного формування психологічної готовності до виконання покладених на нього професійних обов'язків, що відбувається у стінах відомчих навчальних закладів та під час занять у системі професійної підготовки.

2. Етап завчасного формування психологічної готовності до виконання конкретного професійного завдання.

3. Етап підтримання психологічної готовності до виконання професійних дій безпосередньо у процесі вирішення поставленого службового завдання, що передбачає надання працівнику необхідної психологічної допомоги у вирішенні проблемної ситуації та досягненні поставленої мети, пряму реалізацію завдань психологічного супроводження професійної діяльності.

Такими завданнями є:

стимулювання впевненості в собі, у рівні своєї професійної підготовки, в колегах по службі, у можливості успішного подолання поточних труднощів, готовності до зустрічі з ускладненнями та непередбачуваними обставинами;

надання психологічно обґрунтованих пропозицій щодо прийняття обміркованих рішень з урахуванням особливостей службової ситуації;

відновлення набутих раніше знань про можливі варіанти вирішення аналогічних напружених ситуацій;

стимулювання вияву рис нервово-психічної стійкості, що є однією з важливих ознак психологічної надійності відомчого персоналу, та вольових якостей, таких як цілеспрямованість, наполегливість, активність, енергійність, самостійність, самовладання, сміливість, витривалість, стійкість у моменти небезпеки та ризику [7].

Психологічне супроводження професійної діяльності пенітенціаристів повинно відбуватися і за іншими важливими для їх якісного функціонування напрямками, якими є:

1. Участь психолога у справі попередження (розв'язання) міжособистісних конфліктів на рівнях “працівник – засуджений”, “засуджений – засуджений”, “працівник – працівник”, створення та підтримання оптимального соціально-психологічного клімату та керованих

особистісних стосунків у службовому колективі як запоруки психологічного благополуччя відомчого персоналу.

2. Психологічне забезпечення переговорного процесу у випадках виникнення явищ непокори з боку представників спецконтингенту законним вимогам працівників органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

3. Надання працівникам психологічної допомоги у прийнятті певних рішень щодо вибору оптимально ефективних форм і методів роботи із засудженими (ув'язненими) з урахуванням особливостей їх особистостей та конкретної проблемної ситуації.

4. Участь психолога у проведенні службових розслідувань за фактами надзвичайних подій серед особового складу з метою виявлення психологічних чинників, що спровокували порушення дисципліни та законності.

5. Психологічне супроводження всіх видів оперативно-службової діяльності працівників, що безпосередньо взаємодіють зі спецконтингентом.

6. Проведення ґрунтовного аналізу якості виконання працівниками певного виду оперативної діяльності після завершення вирішення поставленого завдання, стимулювання працівників до здійснення об'єктивної самооцінки свого психоемоційного стану у складній службовій обстановці, пошуку відвертих відповідей на запитання, що торкаються мотивів вибору тих чи інших способів професійних дій.

7. Навчання представників відомчого персоналу на заняттях у системі професійної підготовки способів самоконтролю та саморегуляції психічних процесів; формування в них уміння усвідомлювати та враховувати мотиви поведінки інших людей, особливості їх особистостей під час налагодження та підтримання міжособистісних контактів; відпрацювання морально-поведінкових установок, що обумовлюють появу готовності до роботи у складних умовах в інтересах дорученої справи.

8. Розвиток інтересу працівників до психолого-педагогічних аспектів професійної діяльності, стимулювання їх прагнення до пошуку обґрунтованих відповідей на складні запитання, пов'язані з виконан-

ням посадових обов'язків, з опорою на набуті знання з галузі практичної та пенітенціарної психології.

Успішне впровадження зазначених заходів сприятиме професійному зростанню відомчого персоналу Державної пенітенціарної служби України, підвищенню рівня його особистої безпеки та надійності.

Висновки. Ураховуючи вищевикладене, не викликає заперечень той факт, що якісна трансформація вітчизняного пенітенціарного відомства, виховання пенітенціариста нової формації неможливі без активної участі в цих процесах практичних психологів, які втілюватимуть найновітніші досягнення психологічної науки в роботу з відомчим персоналом. Заходи психологічного супроводження професійної діяльності пенітенціаристів сприятимуть цілеспрямованому розкриттю та розвитку їх професійно-важливих якостей, зростанню професіоналізму та працездатності, збереженню фізичного та психічного здоров'я під час виконання доручених оперативно-службових завдань, що гарантуватиме безпеку та надійність функціонування даної правоохоронної структури.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаються у пошуку та впровадженні ефективних методів, засобів і форм психологічного супроводження професійної діяльності пенітенціаристів з урахуванням специфіки виконуваних ними службових обов'язків.

Список використаної літератури

1. Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України від 25.04.2008 № 401/2008.
2. Беляева Л. И. Психологические особенности экстремальных ситуаций правоохранительной деятельности / Л. И. Беляева // Прикладная юридическая психология : учебн. пособие для ВУЗов / под ред. А. М. Столяренко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – С. 531–533.
3. Правові основи діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України : наук.-метод. посіб. / упоряд. І. Яковець. – К. : Паливода А. В. – 2011. – 232 с.
4. Федоришин Г. М. Пенітенціарна психологія : курс лекцій / Г. М. Федоришин. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 104 с.

5. Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків / Г. О. Юхновець, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін. ; під ред. М. І. Онуфрієва, Я. Ю. Кондратьєва : науково-практичні рекомендації – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 1999. – 72 с.

6. Китаев-Смык Л. А. Психология стресса / Л. А. Китаев-Смык. – М. : Наука. – 367 с.

7. Хорни К. Тревожность / К. Хорни. – М. : Смысл, 1997. – Т. 2. – С. 174–180.

Рецензент – кандидат психологічних наук, доцент Лигун Н. В.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2015.

Сахник Е. В. Психологическое сопровождение профессиональной деятельности работников Государственной пенитенциарной службы Украины в качестве эффективного средства обеспечения их личной безопасности и надежности

В статье освещаются особенности психологического сопровождения профессиональной деятельности сотрудников Государственной пенитенциарной службы Украины как эффективного средства обеспечения их личной безопасности и надежности.

Ключевые слова: психологическое сопровождение, профессиональная деятельность, сотрудники Государственной пенитенциарной службы Украины.

Sakhnik O. V. Psychological support of professional activity of the State Penitentiary Service of Ukraine as an effective means to ensure their personal safety and reliability

The special features of psychological support of professional activity of The State Penitentiary Service of Ukraine staff as an effective tool for personal security providing and reliability are illuminated in the article.

The problem of psychological support improvement for professional activity of the penal establishments and pre-trial institutions staff becomes quite important from the point of reformation of The State Penitentiary

Service of Ukraine. It explains with very high price of the question of staff's reliability and personal security providing.

The service of departmental penal staff usually takes place in conflict, difficult circumstances with high nervous pressure and mental overload. It could has a negative impact both for personal and collective professional activity.

The special significance in this context belongs to the operating of effective system of penal workers' professional activity psychological support. It seeks to find appropriate conditions for stable and reliable operation of staff.

There are a lot of foreign and Ukrainian scientific publications devoted to the problem of professional activity psychological support in different spheres of socially useful labor. Nevertheless, we should confirm the absence of scientific works from the problem of psychological support for professional activity of staff of penal department. There is no doubt in the fact, that qualitative transformation of domestic penal system, education of new formation of penal staff would be impossible without active taking part of practical psychologists. They shall realize new achievements of psychology into this work.

That is why the problem of psychological support for professional activity of The State Penitentiary Service of Ukraine staff as an effective tool for personal security providing and reliability is very urgent.

Keywords: *psychological support; professional activity; the staff of The State Penitentiary Service of Ukraine.*